

Sikos T. Tamás³

**Fenntarthatók-e az élelmiszerüzletek
az Abaúji és Edelényi térségekben?**

Napjaink egyik kulcskérdése az alapellátás folyamatos fenntartása, fenntarthatósága. Ezen belül is az élelmiszer-alapellátás biztosítása a településhierarchia különbözősintjén, élők számára. Az eltérő méretű kiskereskedelmi komplexumok hatékony működtetése nagymértékben függ a települések népességszámától. Így egyáltalán nem mindegy, hogy az adott lakos az ország, mely tájegységében, településében él, hiszen az alapvető javakhoz való hozzáfutásának lehetősége térben és időben nagyon eltérő lehet. Az aprófalvas térségekben színvonalas üzletek már a gazdaságossági, hatékonysági mutatók miatt sem képesek megtelepedni, de még az élelmiszer-üzletek megtelepedésének sincs sok realitása, hiszen a települések népességszáma alacsony és ehhez társul még a rendkívül gyenge vásárlóerő.

*Kulcsszavak: alapellátás, élelmiszer-ellátás sérülékenysége, elmaradott térség
JEL – kód: R00, R12*

Are food shops sustainable in the Abaúj and Edelény regions?

Today, one of the key issues is the continuous maintenance and sustainability of basic food supply. This includes the provision of basic food supplies to people at different levels of the settlement hierarchy. The efficient operation of food shops depends to a large extent on the population size and income generating capacity of the settlements. Thus, it doesn't matter at all in which part of the country or municipality a given inhabitant lives, as his or her access to basic goods can vary greatly in space and time. In small rural areas, quality shops are not even able to set up in the first place because of economic and efficiency indicators, and even the establishment of food shops is not very realistic, given the low population density of the settlements and the extremely weak purchasing power.

Keywords: food supply, food shops, periferical area

JEL code: R00, R12

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2023.2>

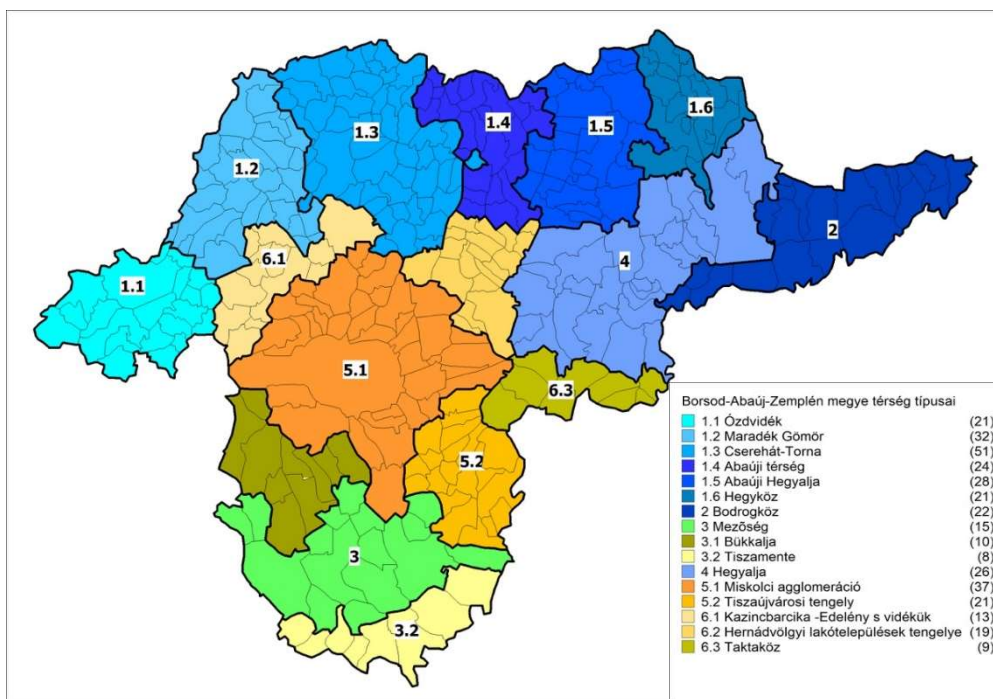
Bevezető

A tanulmány szorosan kapcsolódik a Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Karán működő Táj- és Településkutató Műhely munkájához. A kutatóműhely keretei között korábban elemzésre került az Abaúji térség⁴. Jelen tanulmány célja az Edelényi és Abaúji térség együttes vizsgálata az élelmiszer-ellátás sérülékenysége oldaláról. Honnan származnak az általunk vizsgálandó területek megnevezései? A kutatás tárgyát képező térségek részben a valamikori Torna és Abaúj vármegye területéhez tartoztak innen eredeztethető a kutatási területek megnevezése is. Valójában a magyar közigazgatásban jelenleg nem is léteznek ilyen elnevezésű területi egységek. Az Abaúji térség lehatárolás részben a Miskolci Egyetem „Kreatív Régió” felsőoktatási kiválósági programján dolgozó kutatóktól származik ők alkották meg elnevezést, míg a Cserehát-Tornai térség másként Edelényi térség részben az Edelényi járás és a Szikszói járás területének egy-egy részét alkotja, a Cserehát és volt Torna vármegye

³ DSc., egyetemi tanár, Miskolci Egyetem

⁴ Sikos T. T. (szerk.): Észak-magyarországi Stratégia Füzetekben 2019/2. száma

területének egy darabja. A vizsgálandó területek pontos l. ehatárolásához felhasználtuk korábbi településhálózati kutatásainkat is, mely rendszerbe foglalja, Borsod-Abaúj-Zemplén megye település típusait a megye társadalmi-gazdasági mutatóit alapján. A megye térség típusainak elnevezése kapcsolódik az adott terület történeti, földrajzi, gazdasági és etnikai összetartozásához. Így került kialakításra Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi sávjában, az országhatár mentén, az Ózdi járás déli határáról Borsodnádásdtól a Hegyközig továbbá Sátoraljaújhely városhatáráig 20–35 km széles, összefüggő hátrányos helyzetű, rossz természeti adottságú, kedvezőtlen forgalmi helyzetű, gyors ütemben hanyatló, helyenként „menekülésszerű” elvándorlással sújtott aprófalvas övezet 6 típusa. Ennek a sajátos aprófalvas típusnak a része az általunk részletesebben vizsgálandó Cserehát-Tornai (Edelényi) (1.3 típus) és Abaúji térség (1.4 típus) *1. ábra*.

1. ábra: Borsod-Abaúj Zemplén megye térség típusai
 Figure 1: Types of regions in Borsod-Abaúj Zemplén county
 Forrás: Saját szerkesztés

1.3 típus: a Cserehát-Torna (Edelényi) térséget a következő 51 település alkotja:

Abaújlak, Abaújszolnok, Abod, Alsógagy, Alsótelekes, Balajt, Becskeháza, Bódvalenke, Bódvarákó, Bódvaszilas, Damak, Debréte, Felsővadász, Gadna, Gagybátor, Gagyvendégi, Galvács, Hangács, Hegymeg, Hidvérgárdó, Homrogd, Irota, Komjáti, Kupa, Ládbesenyő, Lak, Martonyi, Meszes, Monaj, Nyésta, Nyomár, Ormosbánya, Perkupa, Rakaca, Rakacaszend, Selyeb, Szakácsi, Szalonna, Szendrő, Szendrőlád, Szin, Szinpetri, Szögliget, Szuhogy, Tomor, Tornabarakony, Tornanádaska, Tornaszentandrás, Tornaszentjakab, Varbóc, Viszló.

1.4 típus: az Abaúji térséget pedig a következő 24 településből áll össze:

Baktakék, Beret, Büttös, Csenyéte, Detek, Encs, Fáj, Fancsal, Felsőgagy, Forró, Fulókércs, Gagypáti, Hernádpetri, Hernádvécse, Kány, Keresztéte, Krasznokvajda, Litka, Pamlény, Percese, Pusztaradvány, Szalaszend, Szászfá, Szemere.

A két térségen belül jelentős térségszervező funkciót betöltő települések vannak egyrészt Encs, mely egyben járási székhely is, valamint Krasznokvajda, mely a „Hétközség”⁵ központi települése. Az általunk definiált 1.3 típusnak Cserehát-Tornai térségnek (Edelényi térség) nem része ugyan a részben névadó Edelény, mely járási székhely rangú. Éppen ezért célszerűbb a vizsgált 1.3 típus területét Cserehát-Torna térségként említeni a következőkben. Az 1.3 aprófalvas térségnek mindmáig meghatározó szereppel bíró települése Szendrő, mely térség szervező feladatot is ellát a községek között. Tanulmányunk keretei között a továbbiakban a szervező ezen két aprófalvas térségének sajátos fejlődési helyzetével kívánunk foglalkozni. Nevezetesen azzal a ténnyel, hogy a népességszám drasztikus csökkenése miként hatott az alapellátás színvonalára annak sérülékenységére, milyen megoldási lehetőségeket kínál a jövő ezen térségek élelmiszer ellátásának megoldására.

Cserehát-Tornai térség

Borsod-Abaúj-Zemplén megye találóan “fogyó félholdjának” nevezett térségében helyezkedik el a Cserehát-Tornai hátrányos helyzetű, rossz természeti adottságú, kedvezőtlen forgalmi helyzetű, gyors ütemben hanyatló, „menekülésszerű” elvándorlással sújtott térsége (Beluszky P. 2019)⁶. A területet gyenge eltartóképességű talajok, a mezőgazdaságon kívüli munkaalkalmak szinte majd teljes hiánya jellemzi. A községek népességszáma napjainkra drasztikus mértékben lecsökkent Galvácsony 355 (ma 84), Gagypátiban 222 (ma 19) fő él stb. A térség falvaiban az alapellátás szinte teljes mértékben hiányos. A Cserehát-Tornai térség szűkös eltartó képessége korán kiváltotta az elvándorlást. Az ötvenes évek lakosságszám változása az „övezetben” még nem tükrözte egyértelműen a megváltozott helyzetet ekkor még a falvak lélekszáma stagnált, esetleg némileg növekedett is (*1. táblázat*). A 1960-as, de még inkább 1970-es évek után kezdett felgyorsulni a népességvesztés üteme; 1970 és 1990 között, két évtized alatt pl. Tornanádaska lakossága 80,6, Abaújlaké 55,7%-kal csökkent. A menekülésszerű elvándorlás, illetve az annak nyomán előállt népességcsökkenés hatása sokrétű és drasztikus változásokat idézett elő a települések szinte semmiféle települési önállósággal már nem bírtak, az alapellátás egységei rendkívül hiányossá váltak bennük „komplett helyi társadalom” nem igen szerveződhet, illetve maradhatott fenn. Milyen *működő* település képzelhető el pl. a 10 lakosú Tornabarakonyban, a 14 lakosú Debrétén, a 26 lakosú Becskeházán stb? Az „övezet” eredetileg is apró- és kistalvas településállománya tehát a két világháború közötti évekhez képest is gyökeresen megváltozott, tovább aprózódott (Beluszky P. 2019 nyomán). A viharos gyorsaságú népességvesztés a településméretetek további csökkenése – s ezáltal a településként való működés lehetőségének elvesztése mellett számos további kedvezőtlen demográfiai-társadalmi következményekkel járt. Az elvándorlás ugyanis természetszerűleg szelektív jellegű volt. Elsősorban és elsőként a fiatalabb munkaképes korosztály, az iskolázottabbak, a szakmával rendelkezők, a tehetősebbek költöztek munkahelyük közelébe. A „visszamaradt” lakosság demográfiai és társadalmi struktúrája torzult; az előregedés hatására igen kevés kivételtől eltekintve *természetes fogyás* lépett fel 1980 után az övezet községeiben (a legtöbb községben már korábban is). Így már elvándorlás

⁵ A Hétközség területileg nem azonos a Keleti-Cserehát északi területével, hét települést takar, melyek: Büttös, Percese, Keresztéte, Pamlény, Szászfá, Kány és Krasznokvajda.

⁶ Beluszky Pál (2019): Borsod-Abaúj-Zemplén megye „fogyó félholdja”. In: Sikos T. Tamás (szerk.): Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek XVI. Évf. 2. pp. 5-21

csökkenése-megszűnése esetén is fogy az aprófalvas övezet lakossága. Valóban, 1980 – 1990 után az elvándorlás lanyhult (2. táblázat). Aki akart vagy tudott, már korábban elvándorolt, viszont a természetes fogyás felgyorsult. A demográfiai erózió önjáróvá vált.

1. táblázat: A Cseréhat-Tornai térség néhány településének lélekszámának változása, 1870–2017

Table 1: Changes in the population of some settlements in the Cseréhat-Torna region, 1870-2017

Település	Lakosságszáma											Csúcs /217%
	1870	1900	1930	1949	1960	1970	1980	1990	2001	2011	2017	
1. Tornabarakony	298	254	272	269	237	189	110	54	28	13	10	3,3
2. Alsógagy	373	369	365	356	341	272	199	146	104	86	87	23,3
3. Debréte	222	210	208	220	151	105	60	43	30	14	14	6,3
4. Alsótelekes	302	317	379	359	390	356	272	200	161	146	122	31,3
5. Abaujlak	316	299	381	363	365	323	212	143	98	76	62	16,3
6. Abod	836	666	898	855	837	782	501	349	276	210	206	22,9

Forrás: KSH Népszámlálási Adatok, TEIR 2017

2. táblázat: A Cseréhat-Tornai térség nép- és vándormozgaloma néhány községben 1980–2001

Table 2: Ethnic and migratory movements in some villages of the Cseréhat-Torna region 1980-2001

Települések	Lakosságszám, 1980	1980–1990		Lakosságszám, 1990	1990-2001		Lakosságszám, 2001
		Természetes népmozgalom	Vándorlási egyenleg		Természetes népmozgalom	Vándorlási egyenleg	
1. Debréte	60	–	-17	43	-9	-4	30
2. Abod	501	-1	-151	349	-34	-39	276
3. Gyagyvendégi	349	-10	-55	284	-40	-4	240
4. Várbóc	161	-31	-33	97	-23	-7	67
5. Szógliget	1 072	-31	-82	959	-80	-116	763
6. Szinpetri	318	2	-60	261	-18	6	249

A menekülésszerű elvándorlás következményeként a térségben ingatlan-túlkínálat alakult ki, mely a meglévő ingatlanok további elértéktelenedéséhez vezetett és beindította a falvak erőteljes elszegényesedését (3. táblázat).

3. táblázat: Néhány község népességszámának változása, 1980–2017

Table 3: Population change in some municipalities, 1980-2017

Község	Lakosságszám		2017/1980, %
	1980	2017	
Tornabarakony	110	10	9,1
Becskeháza	107	26	24,2
Bódvarákó	242	68	28,1
Abaújlak	212	62	29,5
Varbóc	161	50	31,3
Irota	238	75	31,5
Nyésta	101	36	35,6
Galvács	230	84	36,5
Tornaszentandrás	424	157	37,4

Forrás: KSH Népszámlálási Adatok

A térség ingázóinak többsége nem rendelkezett szakmával, iskolázottságuk szintje is alacsony volt, így nehezen boldogultak. A zóna rossz közlekedési helyzete pedig csak rontotta a napi munkabajjárás lehetőségét további terheket rótt az ingázókra. A Cserehát területéről akár másfél-két órát is igénybevetett a munkahelyek felkeresése (egyetlen egy út!); a reggeli műszakkezdésre a munkahelyekre érő buszok a távoli községekből fél öt tájban indultak, s délután négy óra tájban érkeztek vissza az ingázókkal. Borsod-Abaúj-Zemplén megye gazdasága a renszerváltásig gyors ütemben növekedett, országos jelentőségű nagyberuházások valósultak meg ebben az időszakban a megyében ezt követően még annak kedvező hatásai is elvesztek a Cserehát-Tornai térség falvai számára (4. táblázat).

4. táblázat: A „nem-foglalkoztatott” lakosság aránya a Cserehát-Tornai térség néhány községében

Table 4: Percentage of the "non-employed" population in some municipalities of the Cserehát-Torna region

Község	Munkanélküli, %	Inaktív kereső, %	Eltartott, %	Együtt, %
1. Gadna	13,7	34,2	43,1	94,6
2. Szakácsi	26,5	27,9	40,1	94,5
3. Abaújszolnok	18,1	26,6	47,5	92,2
4. Tornanádaska	15,0	18,5	57,9	91,4
5. Rakaca	25,8	23,5	41,1	90,4
6. Bódvalenke	4,8	43,0	41,4	89,2
7. Szendrőlád	7,5	35,0	46,2	88,7
8. Szin	11,6	30,3	42,7	84,6
9. Felsővadász	16,1	32,0	35,4	83,5
10. Rakacaszend	19,8	30,2	32,7	82,7
Miskolc	6,9	30,4	25,2	62,5
Községek	8,5	32,2	29,1	69,8
Megye	7,6	31,5	27,2	66,3

Forrás: KSH adatok alapján

Az inaktív keresők magas aránya arra enged következtetni, hogy e falvak a „tisztos szegénység” falvai, „nyugdíjas falvak”, erősen kifelé tartva a településállományból és az életből, s ha a szegénység hulláma is eléri e falvakat, meglehetősen bizonytalan a jövőjük is. Ugyanakkor az idős korúak aránya a településekben roppant magas. A „maradvány” lakosságnak, amely jobbára kényszerből él családja korábbi lakóhelyén, nincs lehetősége tovább költözésre anyagi források hiányában így a térség elszegényedése rendkívül negatívan hat ki a települések életére és a lakosság jövőjére. Ez megmutatkozik abban is, hogy azokban a településekben, ahol 1980 óta növekszik a lakosság száma ott lakosság 93,4%-ának nem volt kereső foglalkozása (5. táblázat). A Cseréhát-Tornai térség befogadó községeinek adatai jól mutatják, hogy a települések a gondjaikkal magukra maradt falvak ezek munkaerőpiaci helyzete, alapfokú ellátása, műszaki infrastruktúrája, közlekedési lehetőségei, demográfiai helyzete stb. hátrányos helyzetűvé tette őket. A Cseréhát-Tornai térség lakosságának demográfiai folyamatait a *fokozódó elvándorlás, a természetes fogyás az ebből következő lélekszámcsökkenés és a demográfiai szerkezet torzulása* jellemezi (Beluszky P. 2019).

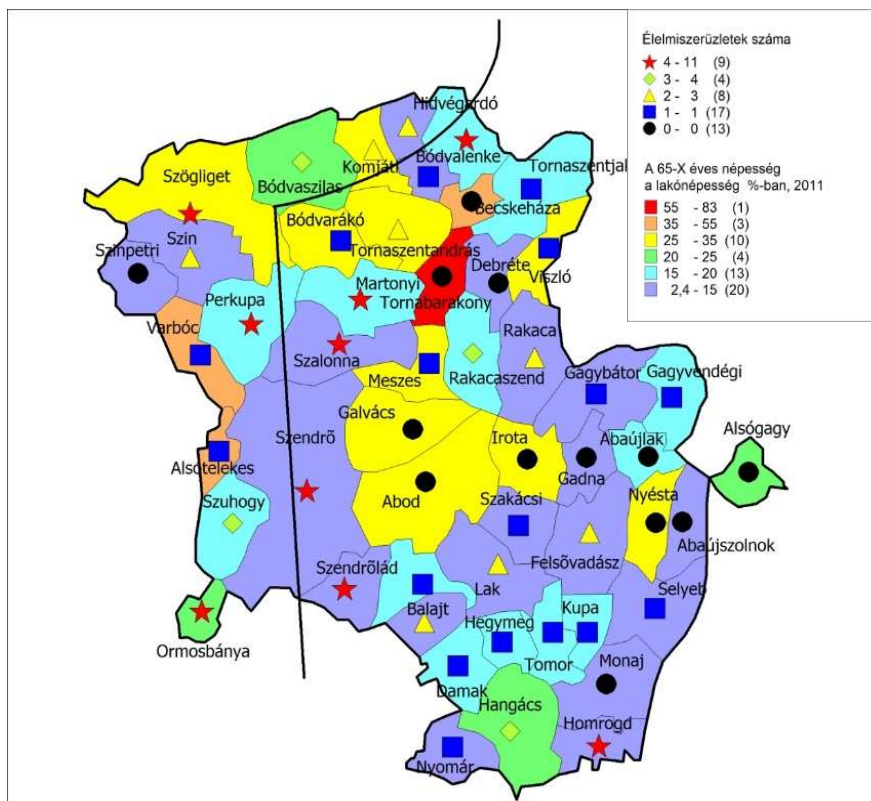
5. táblázat: Az előregedő és a gyorsan növekvő roma népességű falvak

Table 5: Villages with ageing and rapidly growing Roma populations

Község	Lélekszám										Foglalkoztatott, %	100 aktív idős korú	Az általános iskola 8. osztályát nem végezte
	Csúcs	1980	1990	2001	2011	2017	Csúcs/2017, %						
1. Tornabarakony	298	110	54	28	13	10	3,3	23,1	333	69,2			
2. Varbóc	307	161	97	67	42	50	16,3	16,7	215	4,8			
3. Irota	415	238	179	117	68	75	18,1	26,5	117	16,7			
4. Becskeháza	261	107	77	53	36	26	10,0	27,8	106	5,6			
5. Galvács	518	230	150	110	88	84	16,2	23,9	119	19,0			
6. Rakaca	1090	925	719	890	774	815	74,7	9,6	21	37,6			
7. Rakacaszend	757	542	425	416	364	330	43,6	17,3	35	34,7			
8. Gadna	204	275	244	243	260	279	69,4	5,4	24	53,2			
9. Selyeb	904	647	510	479	460	443	49,0	18,7	34	24,9			
10. Tormanádaska	776	603	568	656	726	776	100,0	8,7	9	62,1			
11. Felsővadász	953	671	546	530	522	547	57,4	16,5	27	39,0			

Forrás: KSH Népszámlálási Adatok, TEIR 2017

Az elkövetkező időszak egyik nagy kérdése, hogy jelenlegi településállomány népessége számára egy-egy “központi falu” fenntartásával fenntartható-e segíthető-e a lakosság foglalkoztatása, alapellátásának megoldása?

2. ábra: A 65-X évesek aránya a Cserhát-Tornai térségben a lakónépesség %-ban, 2011 és az élelmiszerüzletek száma

Figure 2: Proportion of 65-X year olds in the Cserhát-Torna region in population, 2011 and number of food outlets

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A továbbiakban azt vizsgáljuk az 2. ábra alapján, hogy aprófalvak esetében és az élelmiszer-kereskedelmi szolgáltatások között, milyen kapcsolat fedezhető fel (vagyis pl., hogy az egyes üzletek mennyire „hatolnak le”, telepednek meg a településhierarchia legalsó szintjén). Az élelmiszer-üzletek a Cserhát-Tornai térség településeinek mintegy 25,4 %-ból hiányoznak. Ez a településhierarchia legalján levő kistelepüléseket sújtja legjobban, hiszen ezen települések népességszáma alig éri el a 100 főt (Abaújlak 65 fő, Irota 75 fő, Nyésta 36 fő, Abod 206 fő, Galvács 84 fő, Debréte 14 fő stb.) itt a legkevésbé megoldható az élelmiszerüzletek fenntartása. A vizsgált térségben mindössze egy település van Szendrő, ahol az élelmiszer-üzletek száma 11 egység. Az is egyértelmű a 2. ábráról, hogy ott épült ki jelentősebben az élelmiszer-üzlethálózat, ahol megfelelő úthálózat áll rendelkezésre, mint pl. a 27-es főút menti települések körzetében. Az általunk vizsgált hátrányos helyzetű térségek aprófalvaiból – Cserhát-Tornai térség – egy nagybevásárlás jelentős időt igényel, fél esetenként egész napot, figyelembe véve a tömegközlekedési eszközök járatsűrűségét. Az esetek többségében a megteendő távolságok 50-80 km között mozognak egy-egy bevásárlás alkalmával. Az aprófalvak lakói a szélesebb termékválaszték érdekében rákényszerülnek, hogy havonta egyszer egy nagyobb bevásárlást valamelyik nagyobb településben vagy a járási székhelyen bonyolítsanak le (Edelény, Szikszó esetleg a megyeszékhelyen Miskolcon).

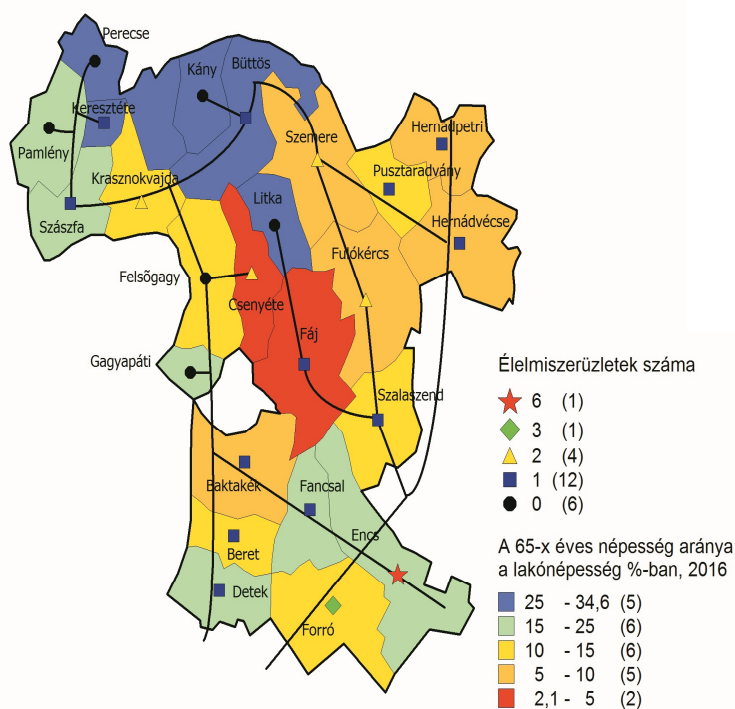
Abaúji térség

Az Abaúji térséget alkotó 24 település a hátrányos helyzetű települések csoportjába tartozik. A Beluszky Pál és Sikos T. Tamás által készített 2007-es falutipológia megállapításai napjainkban is érvényesek nevezetesen, hogy a „térség falvai igen rossz munkaerő-piaci helyzetűek, általánosan rossz állapotúak, ugyanakkor a térség falvainak egy részét a növekvő népességű míg egy másik csoportját a demográfiai erózióval sújtott aprófalvak alkotják. A falvak közös jellemzője, hogy szélsőségesen rossz a munkaerő-piaci helyzetük” (Beluszky – Sikos T., 2007, p. 331.). A települések lakosságának mindössze 27,1 százaléka rendelkezik aktív keresővel, az Encsi járásban a járadékosok, nyugdíjasok aránya meghaladja 56,8 százalékot, melynek egyenes következménye, hogy a térség népességének jövedelme rendkívül alacsony. A statisztikai adatok alapján megállapítható, hogy a települések társadalmi mutatói is pl. az érettségizettek aránya 17 százalék kedvezőtlen értéket mutat. A települések arculatán látható nyomai vannak a szegénységnek, „lelakottak” elhanyagoltak az épületek, összességében a települések jelentős részében érezhetően jelen van a szegénység (1 fotó).

Fotó: Egy hátrányos helyzetű település Csenyété
Fotó: Google Earth Pro

Mint ahogy már korábban is megfogalmaztuk a települések látszólag szinte végnapjaikat élik. Ám egyértelműen megállapítható, hogy a demográfiai folyamatok ennek ellentmondanak, hiszen a térség falvainak egy részében népesség növekedés regisztrálható, tehát pozitív a természetes népmozgalom, életképes természetes energiákkal teli társadalmak vannak jelen míg a térség falvainak másik részében az elöregedés folyamata a meghatározó, lassan kihálnak a településekből az ott lakók. A települések társadalmát a kedvezőtlen természeti adottságok mellett, a munkalehetőségek hiánya is sújtja. Kevés településben – ott is inkább idényjelleggel – áll rendelkezésre munkalehetőség. A térség népesség összetételében a változások a 1990-es években indultak meg, ezidőtájt szorultak ki a városokból az alacsony iskolázottsággal rendelkező szegény, szakképzetlen, munkanélküli, sok gyermekes tömegek főleg romák, akik számára az alacsony ingatlan árak kedvező letelepülést jelentettek az aprófalvakba. A térség településeinek ingatlan állománya ekkor kezdett hanyatlásnak indulni, mivel a beköltöző népesség az őslakosság elvándorlását gyorsította és a „rég falu” lakóingatlanait pedig szép lassan felélte. A folyamatot még tovább rontotta, hogy a szegény falvakban lehetőség nyílt felélt porták helyébe újabb olcsó ingatlanok megszerzésére, melyek lassan szintén az enyészetté lettek tovább rombolva a faluképet. A térség falvainak demográfiai folyamatait az elnéptelenedés → leromlás → a szegénység beköltözése → a népesség növekedés → a fiatalos korstruktúra → a magas természetes szaporodás láncolata jellemzi (3. ábra).

3. ábra: Az Abaúji térség 65-x éves népességének területi eloszlása és az élelmiszerkereskedelmi üzletek elhelyezkedése

Figure 3: Spatial distribution of the population aged 65x in the Abaúj region and location of grocery stores

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A fent leírt folyamatoknak hű tükrre az 3. *ábra*, melyen egyértelműen kirajzolódnak azon települések az észak Cserháton, ahol magas az időskorúak részaránya, valamint azon községek csoportja, melyeket a pozitív természetes népmozgalom jellemez (Csenyété 41,4%, Fáj 23,8%). Egyes esetekben természetesen a vázolt folyamat még nem alakította át ily mértékben a falu lakosságát, más községek esetében – Szemere, Baktakék, Fulókercs Forró, Hernádvécse – az „öslakók” és a bevándoroltak együttélése sejthető. Az észak cserháti települések (földrajzi – néprajzi nevükön: Hétközség) szorosan kapcsolódnak Krasznokvajdához (Büttös, Kány, Keresztéte, Pamlény, Percse, Szászfá) (Lieszkovszky J. P. – Szabó Sz., 2009). A települések sorsának alakulása szorosan összekapcsolódik a Bástya Mezőgazdasági Termelőszövetkezet felszámolásával (1954 – 2000) illetve a településben jelenleg működő a Szivárvány Mgtsz és Magrima 98’ Kft. fő tevékenységi körével, a növény-és gyümölestermesztés által kínált munkalehetőségekkel.⁷

A Lieszkovszky J. P. – Szabó Sz., 2009 tanulmányában prognosztizált népesség fogyások 2016-ra már egyértelműen bekövetkeztek (6. táblázat). Az általuk becsült népességfogyások településenként nem pontosan azt a sorrendi értéket mutatják, de a bekövetkezett változások így is drasztikusak a települések életében. (2001 és 2016 között Kány 46%-át, Szászfá 41%-át, Pamlény 39%-át, Büttös 39%-át veszített el népességszámának).

6. táblázat: A Hétközség néhány fontosabb adata

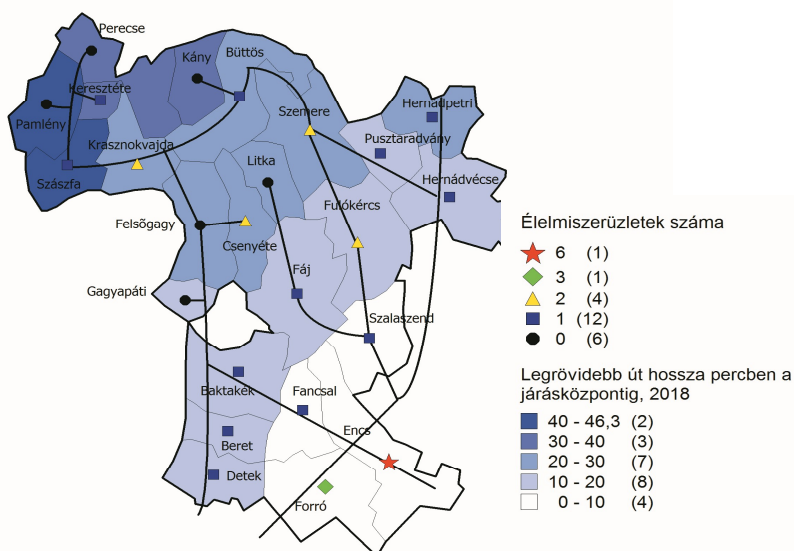
Községek	Lélekszám 1949	Lélekszám 2001	Lélekszám 2016	60-X évesek aránya 2001, %	60-X évesek aránya 2016, %	Út szerinti optimalizálás esetén legrövidebb út hossza percben a járás-központig, 2018	Élelmiszer-üzletek száma
Büttös	501	256	178	30,5	29,1	29,15	1
Percse	271	29	26	35,2	34,6	30,43	0
Keresztéte	166	28	26	42,3	26,9	34,68	1
Pamlény	416	54	33	38,9	21,2	46,30	0
Szászfá	528	176	105	30,7	15,2	43,35	1
Kány	297	86	47	40,7	31,9	33,3	0
Krasznok-vajda	808	447	496	17,7	10,9	27,28	2

Forrás: KSH, Népszámlálás 1949, 2001, TSTAR 2017, TEIR 2018

A települések előregedési folyamata is nyilvánvaló annak ellenére, hogy néhány esetben a roma népesség településen belüli számának gyarapodása a természetes szaporulat emelkedését is maga után vonta, mely a települések látványos előregedésének folyamatát is elfedi (2011-ben pl. a száz családra jutó gyermekszám Fájban (240), Gyagyapátiban (233), Csenyétén (216) volt). Az említett települések szinte mindegyikében 20 % feletti volt a gyermekkorúak aránya. A magas gyermekszám és a települések aktív keresőinek alacsony száma szintén a szegénység jelenlétére utal a településeken.

⁷ Ahhoz, hogy a részletesen vizsgáljuk az abaúji és edelényi térséget vissza kell nyúlnunk egy korábbi tanulmányukhoz: Sikos T. Tamás (2019): *Komámasszony, hol az üzlet? Az Abaúji kistérség élelmiszer-üzlethálózatának elemzése. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek XVI.évf. 2. pp. 31-38*

Az idősnépeség kevéssé mobil, ugyanakkor a térség élelmiszerüzletekkel való ellátottsága alacsony (ld. később részletesen). A térséget alkotó települések közlekedési kapcsolata a járási székhellyel, illetve szomszéd településeikkel korántsem nevezhető megfelelő színvonalúnak. Az 6. táblázatban megadott adatok a legrövidebb út hossza percben a járásközpontig arra utal, hogy Encs a járási székhely ugyan gyorsan elérhető az észak-Csereháti falvakból, de ehhez egy rendkívül kedvezőtlen járatsűrűség társul így egy jelentősebb bevásárlás, a szolgáltatások igénybevétele vagy hivatali ügyintézés szinte csak egész napos utazás révén valósítható meg. A 5. ábrán a legrövidebb út hosszát adjuk meg percben az értékek azt mutatják, hogy a járáson belül mindössze három olyan település található, mely kedvező helyzetben van (Forró, Fancsal, Szalaszend), ahonnan a legrövidebb utazási idő a járási székhelyre 10 percen belül, azonban ez a valóságban nem azt jelenti, hogy az egyes járatok közötti járatsűrűség hasonló értéket mutat sokszor több órás várakozási idő is eltelik az egyes járatok között. A legrosszabb helyzetben Hétközség falvai vannak innen a legnehezebb és legkörülményesebb elérni a járási központot, Encset. Krasznokvajda a Hétközség központi települése 25,2 km-re van Encstől. Itt kell azonban megjegyeznünk, hogy az Abaúji térség falvainak személygépkocsi ellátottsága az országos átlagnál alacsonyabb, ami nehezíti a kiskereskedelmi és szolgáltató egységek felkeresését. Jelenleg a települések lakóinak gondot okoz még a szomszéd településekben található élelmiszerüzletek gyors megközelítése is. A térségben csak Encsen működik valamire való üzlethálózat, itt található hat élelmiszerüzlet (ebből négy országos hálózat része Spar, CBA, Reál, Coop) és számos egyéb kiskereskedelmi egység, melyek termékválasztéka, messze felül múlja a térség többi településének kínálatát. Az Abaúji térség 24 településéből hat településben (Kány, Perecse, Pamlény, Felsőgagy, Gagypáti, Litka) egyáltalán nincs élelmiszerüzlet, mely összefügg a települések méretével, illetve előregedő voltával. Ezen aprófalvakban olyan alacsony a jövedelem, hogy nem képesek fenntartani még egy kisebb bolt működtetését sem.

4. ábra: Az Abaúji térségben az élelmiszerüzletek száma és a legrövidebb út hossza a járásközpontig percben, 2018-ban

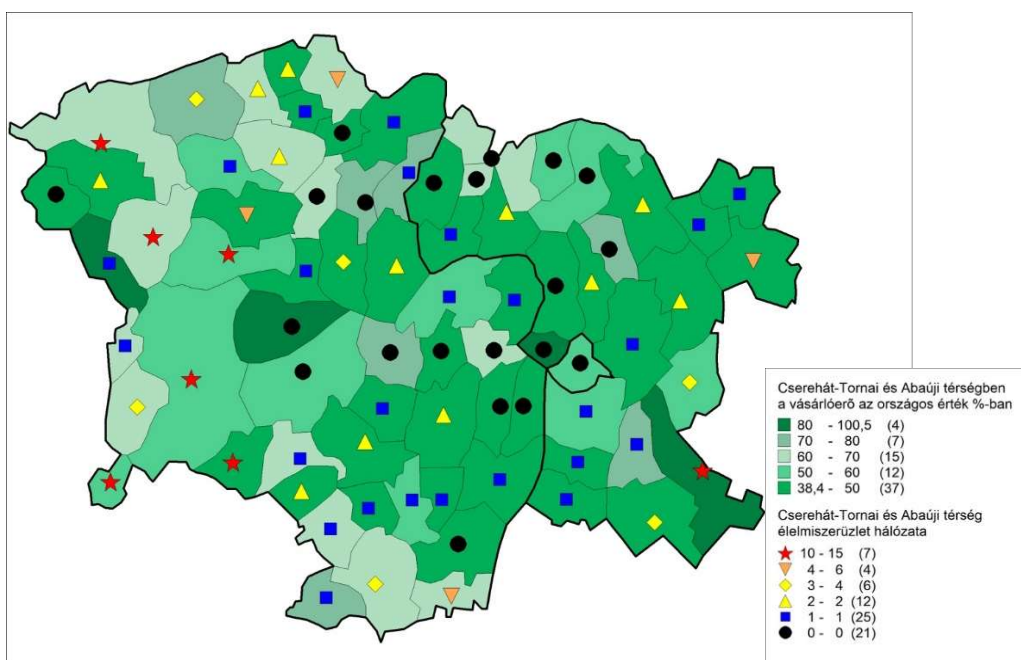
Figure 4: Number of grocery stores in the Abaúji region and shortest distance in minutes to the district centre in 2018

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Hol lehet a térségben igazán nagy bevásárlást megejteni?

Erre igazán csak a megyeszékhely és a járási székhely kínál lehetőséget, de ehhez a település lakóinak 50-80 km távolságot kell utazniuk egy-egy bevásárlás alkalmával. Azok szerencsések, akiket munkájuk a megyeközpontokhoz köti és össze tudják kapcsolni a munkába járást és az élelmiszerek beszerzésével (Sikos et al., 2022).

Azonban a településben élők többsége vagy helyben vásárol, ha van bolt vagy a szomszédos településbe kell utazzon, de ezt nem segítik a jelenlegi közlekedéshálózati kapcsolatok. A térséget átszövi a mozgóbolt-hálózat rendszere, mely sokat segít a falvak ellátásában, ugyanakkor jelentősen hozzájárul a bolt-hálózat elsovadásához is. Való igaz, hogy az aprófalvak lakói számára kényelmesebb lenne a helyben történő vásárlás azonban gazdaságossági szempontok miatt gyakorlatilag ez kivitelezhetetlen a településekben a rendkívül alacsony a vásárlóerő miatt, az üzletek képtelenek kitermelni a működésükhöz szükséges alapköltségeket.

5. ábra: A vásárlóerőértéke a Cseréhat-Tornai és Abaúji térségben az országos értékek %-ban

Figure 5: Purchasing Power Values in the Cseréhat-Torna and Abaúj regions in % of national values

Forrás: Saját szerkesztés, KSH adatok alapján

Napjainkban olyan költségek, kiadások terhelik a kisvállalkozókat, hogy egyszerűen nem éri meg kisüzletet fenntartani és működtetni az aprófalvak jelentős részében. Éppen ezért a törpefalvak, de még az aprófalvak esetében is célszerű lenne tovább erősíteni a korábban már említett mozgóárusi hálózatot a fenti negatív hatások ellenére. Kétségtelen a mozgóboltoknak óriási előnye, hogy „házhoz mennek” és termékkínálatuk is gazdagabb, mint az aprófalvak üzleteinek. Sőt gyorsan képes igazodni a lakosok igényeihez, és az e-kereskedelem rendszerével bővítve tovább gazdagíthatná a mozgóbolti rendszer működését (wifi, honlapon

keresztüli rendelés). A mozgóboltokkal való kooperálás a közeli jövőben megoldást kínálhat és új utakat nyithat az e-kereskedelem számára. A térség falvai közül adottságait tekintve talán, mint térségszervezőként Krasznokvajda neve merülhet fel, mely egyébként múltja alapján is a Hétközség központja és adottságai révén további szervezője is lehetne az Abaúji térség életének esetleg tovább bővülve (Gagyapátival, Felsőgaggal) kialakíthatna egy szélesebb térségi „Észak Csereháti Uniót”. Szervezhetné a környező falvak közlekedését pl. a telekocsi programmal (országos átlag alatt van a térség személygépkocsi ellátottsága), melyre telefonon és interneten keresztül lehetne jelentkezni. A falugondoki rendszer újragondolása és erősítése is segíthetné a fenti közlekedési és ellátási problémák megoldását.

Eredmények

A Cserehát-Tornai és Abaúji térség élelmiszer-alapellátásának színvonala nagyon differenciált a települések különböző szintjén élők számára nagyon eltérő módon juthatnak hozzá az alapvető javakhoz. Az élelmiszerüzletek településekben történő léte vagy hiánya nagymértékben függ a települések népességszámától és jövedelmi viszonyaitól. Így egyáltalán nem mindegy, hogy az adott lakos a tájegység, mely településében él város közeli vagy a térség zsáktelepülésében rossz közlekedési viszonyok között, hiszen az alapvető javakhoz való hozzájutás lehetősége emiatt térben és időben nagyon eltérő. A Cserehát-Tornai és Abaúji térség aprófalvaiban élelmiszerüzletek gazdaságossági, hatékonysági mutatók miatt sem képesek megtelepedni, melyhez társul még a települések alacsony és előregedő népességszáma, valamint a rendkívül gyenge vásárlóerő. Azonban a mozgóárusi rendszer fejlesztése sokat javíthatna az ellátás színvonalán a kiskereskedelem „okos rendszer” felé terelésével. A COVID-19 pandémia okozta gazdasági válság a lokális és a globális kereskedelemben egyaránt keresleti és kínálati sokkot jelentett a elmaradott térségek számára tovább erősítette a munkanélküliséget még kevésbé volt szükség az alacsony iskolázottságú munkaerőre a piacon ebből következően a vásárlóerő tovább gyengült. A COVID-19 világvjárvány hatására, új technológiák, üzleti modellek jelentek meg, a digitalizáció előtérbe került új innovációs megoldások kerültek bevezetésre az online kereskedelemben azonban a gyenge vásárlóerővel rendelkező térségeket ezek a üzleti lehetőségek messze elkerülték. A kialakult COVID-19 világvjárvány okozta válságot nagy mértékben tovább nehezíti az orosz-ukrán háború kirobbanása, valamint a rendkívül magas infláció, mely az élelmiszerárakra, a szállítási költségekre növekedésre, van negatív hatással. Ez pedig elsősorban mélyszegénységben élő családok helyzetét rontja még tovább. Az idősgeneráció számára is nehéz időszak következik hiszen nyugdíjuk nem tart lépést az infláció mértékével így az **Abaúji és Edelényi térségekben ma a fő kérdés az alapvető cikkek megvásárlásának lehetősége mellett, a létfenntartás.**

Irodalomjegyzék

- BARABÁSI, BYA-LS. – BONABEAU, E., (2003): Scale-free. Scientific American, 288 (5), pp. 50- 59.
- BELUSZKY PÁL (1977): Krasznokvajda – egy alsófokú központ (?) gondjai a Csereháton. – Földrajzi Értesítő, 26. 3-4. pp. 349-386.
- BELUSZKY PÁL – SIKOS T. TAMÁS (2007): Változó falvaink. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest 460 p.
- BELUSZKY PÁL (2019): Borsod-Abaúj-Zemplén megye „fogyó félholdja”. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek XVI. Évf. 2. pp. 5-21
- JENEY LÁSZLÓ – VARGA ÁGNES (2016): A felzárkóztatás eredményei és kudarcai az Encsi járásban. Területi Statisztika, 2016, 56(2): 183–208; DOI: 10.15196/TS560205

- LENGYEL PÉTER – TÖRÖK ÉVA – FÜZESI ISTVÁN (2018): Szerzői kapcsolatháló-elemzés a gyöngyöző borokról szóló tudományos cikk alapján. Információ és társadalom. 2. szám pp. 98-113.
- LIESZKOVSKY JÓZSEF PÁL – SZABÓ SZABOLCS (2009): A Krasznokvajdai mikrotérség lakosságának közlekedési szokásai. Tér és Társadalom 23. évf. 2009/4. pp. 117-135.
- SIKOS T. TAMÁS (2019): Komámasszony, hol az üzlet? Az Abaúji kistérség élelmiszer üzlethálózatának elemzése. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek XVI.évf. 2. pp. 31-38
- SIKOS T. TAMÁS – MOLNÁR DÓRA – KOVÁCS ANDRÁS (2022): The impact of COVID-19 pandemic on the retail sector – Policy-strategy-innovation. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek XIX. évf. 4. pp. 76-85
<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2022.45>